

УДК 616.31-053.2/.6.005:364
DOI <https://doi.org/10.35220/2078-8916-2023-47-1.6>

О.Е. Рейзвіх,

доктор медичних наук, завідувач науково-координаційного та патентно-інформаційного відділу, Державна установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії медичних наук України», вул. Рішельєвська, 11, м. Одеса, Україна, індекс 65026, olgareyzvikh@gmail.com

В.С. Іванов,

кандидат медичних наук, головний лікар, Державна установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії медичних наук України», вул. Рішельєвська, 11, м. Одеса, Україна, індекс 65026, ivanov-dent@i.ua

О.В. Деньга,

доктор медичних наук, професор, завідувач відділу епідеміології та профілактики основних стоматологічних захворювань та ортодонтії, Державна установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії медичних наук України», вул. Рішельєвська, 11, м. Одеса, Україна, індекс 65026, oksanadenga@gmail.com

Д.О. Сухомейло,

аспірант кафедри загальної стоматології ОНМедУ, Одеський національний медичний університет, Валіховський провулок, 2, м. Одеса, Україна, 65000, sukhomeylod@gmail.com

С.А. Шнайдер,

доктор медичних наук, професор, директор, Державна установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії медичних наук України», вул. Рішельєвська, 11, м. Одеса, Україна, індекс 65026, instomodessa@i.ua

АНАЛІЗ НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДИТЯЧОМУ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Актуальність. 24 лютого 2022 року в Україні введено військовий стан, який диктує всій системі охорони здоров'я нові підходи в роботі щодо надання медичної, зокрема стоматологічної, допомоги як Збройним Силам України, так і цивільному населенню. Проблема надання стоматологічної допомоги полягає ще й у тому, що українське населення (зокрема діти, жінки, особи похилого віку) перебуває у тяжкому емоційному та психологічному стані, що потребує посилення психологічної допомоги населенню. Такої допомоги особливо потребують: особи, які є внутрішньо переміщеними; особи, які перебувають у місцях проведення активних бойових дій; українські біженці. Особливої актуальності набуває питання надання стоматологічної допомоги дітям, її забезпечення та спроможності не тільки у військовий час, але й в після-

воєнний період відбудови України. **Мета дослідження.** Провести аналіз та узагальнити досвід надання стоматологічної допомоги дітям у ДУ «ІСЦЛХ НАМН» в умовах військового стану. **Матеріали та методи.** Проведено аналіз організаційного забезпечення стоматологічної допомоги; відпрацьовані форми первинної облікової документації № 039-2/о та № 039-3/о за 2022 рік, форма № 20 (річна) затверджена Наказом МОЗ України № 378 від 10 липня 2007 р. **Результати.** З 22 лютого 2022 року ДУ «ІСЦЛХ НАМН» не припиняла своєї діяльності, надаючи всі види стоматологічної допомоги як дітям, так і дорослим пацієнтам, включаючи профілактику, діагностику, лікування, протезування та лікування в умовах загального знеболення. За 2022 р. співробітниками ДУ «ІСЦЛХ НАМН» стоматологічна допомога надана 16928 дітям, з них 9166 первинних. **Висновки.** Досвід організації надання стоматологічної допомоги дітям в умовах військового стану, з одного боку, висвітлив проблеми стоматологічної допомоги до початку повномасштабного вторгнення, а з іншого – дозволив удосконалити рекомендації щодо алгоритму роботи окремих відділень та установи в екстремальних умовах.

Ключові слова: військовий стан, стоматологічна допомога, діти.

О.Е. Reyzvikh,

doctor of Medical Sciences, head of the scientific coordination and patent information department, State Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery National Academy of Medical Science of Ukraine», 11 Rishelievskaya street, Odessa, Ukraine, postal code 65026, olgareyzvikh@gmail.com

V.S. Ivanov,

candidate of Medical Sciences, chief physician, State Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery National Academy of Medical Science of Ukraine», 11 Rishelievskaya street, Odessa, Ukraine, postal code 65026, ivanov-dent@i.ua

O.V. Denga,

Doctor of Medical Sciences, Professor, head of the Department of Epidemiology and Prevention of major dental diseases and orthodontics, State Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery National Academy of Medical Science of Ukraine», 11 Rishelievskaya street, Odessa, Ukraine, postal code 65026, oksanadenga@gmail.com

D.O. Sukhomeylo,

post-graduate student of the Department of General Dentistry Odessa National Medical University, Valikhovsky Pereulok, 2, Odessa, Odessa region, 650000, sukhomeylod@gmail.com

S.A. Shneider,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Director, State Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery National Academy of Medical Science of Ukraine», 11 Rishelievskaya street, Odessa, Ukraine, postal code 65026, instomodessa@i.ua

ANALYSIS OF THE PROVISION OF DENTAL CARE TO CHILDREN UNDER MARTIAL LAW

Relevance. On February 24, 2022, martial law was introduced in Ukraine, which dictates new approaches to the entire healthcare system in providing medical, in particular dental, assistance to both the Armed Forces of Ukraine and the civilian population. The problem of providing dental care is also that the Ukrainian population (in particular, children, women, the elderly) is in a difficult emotional and psychological state, which requires strengthening psychological assistance to the population. Such assistance is particularly needed by: persons who are internally displaced; persons who are in places of active military operations; Ukrainian refugees. Of particular relevance is the issue of providing dental care to children, its provision and capacity not only in wartime, but also in the post-war period of reconstruction of Ukraine.

Purpose of the study. To analyze and summarize the experience of providing dental care to children in the State Establishment "Institute of Dentistry and maxillofacial surgery of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine" under martial law. **Materials and methods.** The analysis of organizational support for dental care was carried out; the forms of primary accounting documentation No. 039-2/O and No. 039-3/O for 2022 were worked out, Form No. 20 (annual) was approved by the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 378 of July 10, 2007. **Results.** Since February 22, 2022, SE "IDMS NAMSU" has not stopped its activities, providing all types of dental care to both children and adult patients, including prevention, diagnosis, treatment, prosthetics and treatment under general anesthesia. In 2022, employees of SE "IDMS NAMSU" provided dental care to 16,928 children, including 9,166 primary ones. **Conclusions.** The experience of organizing the provision of dental care to children under martial law, on the one hand, highlighted the problems of dental care before the start of a full-scale invasion, and on the other-allowed us to improve the recommendations on the algorithm of work of individual departments and institutions in extreme conditions.

Key words: martial law, dental care, children.

Україна переживає найбільшу гуманітарну кризу вимушено переміщеного населення з часів другої світової війни. Частину сходу та півдня України тимчасово окуповано російськими загарбниками. Діти цих та прифронтових регіонів потерпають від нестачі питної води, їжі, ліків; не мають змоги нормально навчатися, отримувати повноцінне лікування, тяжко перенесли зимовий період у напівзруйнованих та відключених від опалення будинках. Десятки тисяч родин вимушених переселенців з дітьми в умовах обмежених ресурсів намагаються забезпечувати дітям базові потреби, освіту та відновлювати зруйновану війною психіку дітей [1, 2].

Гуманітарна криза посилила фактори ризику зростання стоматологічної захворюваності,

з точки зору збільшення існуючого високого рівня споживання цукру серед дітей, а також збільшення різних бар'єрів, з якими українські сім'ї (особливо на окупованих територіях та в зоні ведення бойових дій) стикаються щодо свіжих продуктів, ліків без цукру, засобів гігієни порожнини рота, а також доступу до основних профілактичних засобів.

Разом з нашими колегами [3] вимушені констатувати, що в українських і світових фахових джерелах є досить мало інформації про надання стоматологічної допомоги в умовах військового стану. У більшості випадків публікації останніх років були присвячені стану та перспективам розвитку військової стоматології, її реформуванню, аналізу поширеності основних стоматологічних захворювань і вдосконаленню стоматологічної допомоги військовослужбовцям збройних сил у мирний час [4].

Більшість зарубіжних авторів привертають увагу стоматологічної спільноти та науковців до частоти щелепно-лицевих ушкоджень під час військових дій, віддалених наслідків впливу воєн на стоматологічний статус [3, 5, 6, 7, 8].

За кількістю лікарів і відвідувань пацієнтів стоматологія на початку 2022 року займала друге місце серед усіх медичних спеціальностей. При цьому вітчизняна система стоматологічної допомоги населенню має свої особливості, а саме має "чітко виражену медичну, біологічну, організаційно-економічну й публічно-управлінську специфіку" [9]. Деякі автори вважають, що стоматологія фактично, вже функціонує як окрема підгалузь охорони здоров'я, що відповідає практиці більшості європейських країн [1].

У зв'язку з міграцією населення зросло навантаження на лікарів взагалі і на лікарів стоматологів дитячих зокрема за рахунок надання стоматологічної допомоги не тільки місцевим жителям, а і переміщеним особам. Голови деяких осередків ГО «Асоціація стоматологів України» звертають увагу на наступні проблеми в умовах військового стану: ріст загальносоматичної патології у населення та зв'язок з несанованістю порожнини рота; ріст аномалій та деформацій зубо-щелепної системи та інвалідизація дітей за рахунок раннього видалення зубів та виникнення скелетних аномалій, як результат відсутності надання стоматологічної допомоги дітям; збільшення кількості юнаків призовного віку, які не зможуть проходити військову службу (за наявності зубо-щелепних аномалій, деформацій, каліцтва) [10].

Діти з числа тих, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, та зареє-

стровані в установленому порядку як внутрішньо переміщені особи мають право на всі гарантії та пільги, передбачені законодавством для таких осіб, зокрема надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я [11]. Кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування [12].

В умовах воєнного стану в системі охорони здоров'я в Україні: МОЗ України забезпечує готовність визначених закладів охорони здоров'я та інших необхідних сил та засобів для надання медичної допомоги військовослужбовцям під час дії воєнного стану; обласні державні адміністрації за участю органів місцевого самоврядування визначають за пропозицією Міністерства оборони України заклади охорони здоров'я комунальної власності, які можуть бути залучені для надання вторинної і третинної медичної допомоги; НАМН України забезпечує надання консультативної та методичної допомоги закладам охорони здоров'я, що надають медичну допомогу в час воєнного стану [13].

Відомо, що війни і конфлікти, численні терористичні акти, природні та техногенні катастрофи призводять до одномоментного виникнення безлічі постраждалих, примушують розвивати й удосконалювати організацію медичної допомоги, зокрема і стоматологічної.

Таким чином, питання узагальнення досвіду та удосконалення надання стоматологічної допомоги дітям в умовах дії військового стану на даний час є надзвичайно актуальним.

Мета дослідження. Провести аналіз та узагальнити досвід надання стоматологічної допомоги дітям у ДУ «ІСЦЛХ НАМН» в умовах військового стану.

Матеріали та методи дослідження. Проведено аналіз організаційного та кадрового забезпечення стоматологічної допомоги; відпрацьовані форми первинної облікової документації № 039-2/о та № 039-3/о за 2022 рік, форма № 20 (річна) «Звіт юридичної особи незалежно від її організаційно-правової форми та фізичної особи – підприємця, які провадять господарську діяльність з медичної практики за 2022 рік», затверджена Наказом МОЗ України № 378 від 10 липня 2007 року [14].

Результати дослідження та їх обговорення. З 22 лютого 2022 року ДУ «ІСЦЛХ НАМН» не припиняла своєї діяльності, надаючи всі види

стоматологічної допомоги як дітям, так і дорослим пацієнтам, включаючи профілактику, діагностику, лікування, протезування та лікування в умовах загального знеболення.

За даними Air-alarms.in.ua (сервіс статистики повітряних тривог в Україні) з 24.02.2022 року по 24.03 2023 року в Одесі та області пролунало 734 повітряні тривоги. Найчастіше тривоги лунають по понеділках з 12.00 до 18.00. Це вимагало зупинити роботу задля безпеки лікарів і пацієнтів та негайно переміститися в укриття, за винятком випадків надання стоматологічної допомоги в умовах стаціонару (оперативні втручання) та лікування в умовах загального знеболення. У перші тижні було припинено постачання необхідних для роботи витратних матеріалів. Співробітники, які за сумісництвом є асистентами, доцентами відповідних кафедр Одеського Національного медичного університету, планували свій робочий час, з урахуванням необхідності дистанційного проведення занять зі студентами та лікарями-інтернами.

Керівництвом ДУ «ІСЦЛХ НАМН» були поставлені пріоритетні завдання:

- налагодити безперебійну роботу всіх структурних підрозділів ДУ «ІСЦЛХ НАМН» та забезпечити безпеку персоналу та пацієнтам (приведено у належний стан відповідний прибуток, який обладнано стільцями та забезпечено запасом питної води, освітленням, засобами індивідуальної гігієни та аптечками першої медичної допомоги);

- удосконалити контакт з постачальниками відповідних стоматологічних матеріалів й лікарських препаратів, що було налагоджено під час пандемії COVID-19;

- забезпечити умовами проживання й харчуванням задіяний у роботі персонал (враховуючи розлад в роботі міського транспорту, пізніше – перебої з енергопостачанням);

- налагодити безперебійне харчування пацієнтів стаціонару;

- забезпечити першочергову допомогу військовослужбовцям Збройних Сил України (ЗСУ) та бійцям територіальної оборони (ТО), дітям, а також внутрішньо переміщеним особам.

Медичній системі ДУ «ІСЦЛХ НАМН» допомогла боротьба з COVID-19: після нього вона готова реагувати на будь-яку надзвичайну ситуацію. В 2019 році було розроблено спільні рекомендації ДУ «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії НАМН України» і ГО «Асоціація стоматологів України» щодо особли-

востей надання стоматологічної допомоги населенню в умовах пандемії. Було сформовано ефективні маршрути пацієнтів, які і зараз є актуальними, але потребують удосконалення.

В 2022 році в ДУ «ІСЦЛХ НАМН» всього було прийнято 41632 пацієнта, з них 16928 дітей (діти від 0 до 17 років включно) (табл. 1). Доля первинних пацієнтів склала – 22,02 % (9166 особи) від загальної кількості пацієнтів. Розподіл по областях: Одеська – 9093, Миколаївська – 26, Херсонська – 5, Вінницька – 6, Дніпропетровська – 3, Харківська – 2, Черкаська – 2, Чернівецька – 2, Київська – 1, Рівненська – 1, Запорізька – 2, Волинська – 1, Кіровоградська – 5, Сумська – 3, Львівська – 2, Полтавська – 2, Чернігівська – 1, Донецька – 2, Хмельницька – 2, Житомирська – 5. Кількість мешканців міст їх розташування – 7614(83,1 %), мешканців села – 1552(16,9 %), учасників АТО/ООС, військових дій на території України – 1382(15,1 %).

Доля первинних пацієнтів-дітей – 42,5 % від загальної кількості первинних відвідувань.

Кількість дітей, які вперше оглянуті лікарем-ортодонтом – 527. Закінчили ортодонтичне лікування 94 дитини. 82 дітям виготовлено 18 знімних та 64 незнімних протезів. 514 пацієн-

там зафіксовано незнімні ортодонтичні системи. 29 дітей пройшли повний курс занять з лікарем-логопедом.

В перші місяці військового стану кількість лікарів у відділенні стоматології дитячого віку та ортодонтії зменшилась, але вже з липня 2022 року лікарі в повному складі працювали на своїх робочих місцях (рис. 1)

Кількість пролікованих зубів із приводу карієсу у дітей в 2022 році – 11430; з ускладненим карієсом – 2354 (табл. 2). Питома вага пролікованих зубів із приводу карієсу до усіх стоматологічних відвідувань дітей – 67,52 %. Питома вага ускладненого карієсу до усіх пролікованих зубів з приводу карієсу у дітей – 20,6 %. В умовах загального знеболення стоматологічне лікування проведено 731 дитині.

За розглянутий період двом дітям проведено курс лікування захворювань слизової оболонки порожнини рота.

Щодо заходів з профілактики стоматологічних захворювань у дітей в 2022 році: 42 % заходів складає ремінералізуюча терапія, 23 % – гігієнічне навчання та виховання з індивідуальним підбором засобів профілактики; 21 % – навчання догляду за порожниною рота, контроль та корек-

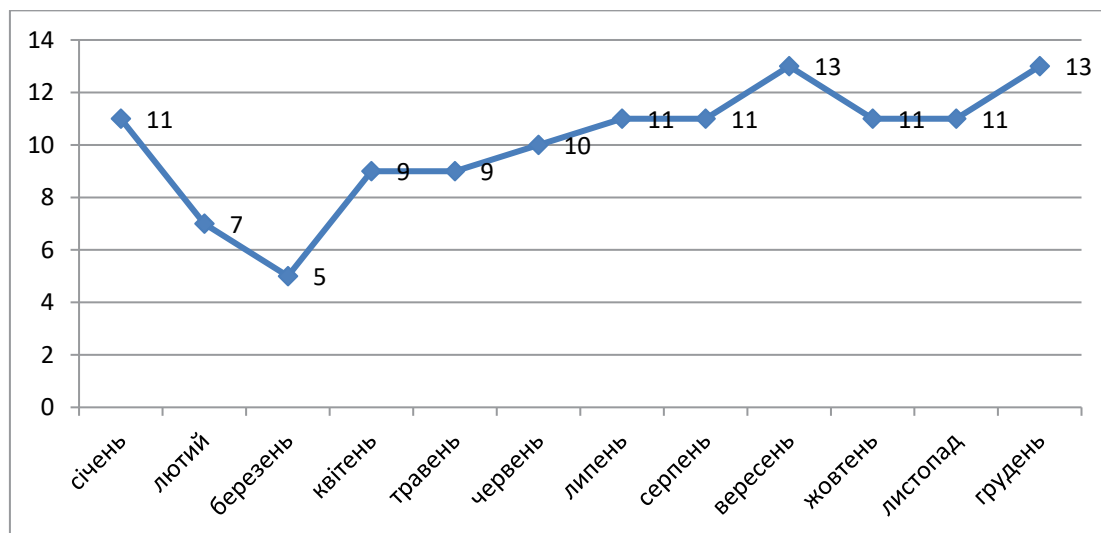

Рис 1. Кількість лікарів стоматологів, які надавали терапевтичну стоматологічну допомогу дітям у в 2022 році

Таблиця 1

Кількість відвідувань до лікарів стоматологів ДУ «ІСЦЛХ НАМН» в 2022 році

Найменування	Кількість відвідувань до лікарів-стоматологів			Усього сановано в порядку планової санації та за зверненнями
	усього	у тому числі сільськими жителями	первинні	
Усього	41632	1552	9166	2368
у тому числі діти віком 0-17 років включно	16928	917	3895	2096

ція навичок; 10 % – професійна гігієна порожнини рота і 4 % – герметизація фісур (рис. 2).

Проблема надання стоматологічної допомоги полягає ще й у тому, що українське населення (зокрема діти, жінки, особи похилого віку) перебуває у тяжкому емоційному та психологічному стані, що потребує посилення психологічної допомоги населенню. Такої допомоги особливо потребують: особи, які є внутрішньо переміщеними; особи, які перебувають у місцях проведення активних бойових дій; українські біженці. Профілактичні заходи застосовувалися лікарями в повному обсязі, проводилися мотиваційні бесіди з батьками та дітьми щодо догляду за порожниною рота, дотримання режиму та збалансованості харчування, якості питної води та ін. з урахуванням дистанційного навчання та зміни місць мешкання. Звертає на себе увагу, що за рік проживання саме в Молдові та Румунії стоматологічний статус дітей значно погіршився. Стан хронічного стресу має дуже виразні прояви з боку стоматологічного стану здоров'я як дітей, так і дорослих. Значно збільшилась кількість дітей різного віку з прогресуючою стертістю зубів. Вважаємо, що це може стати окремим питанням для вивчення

через значні наслідки цієї патології для зубощелепної системи дітей.

Сановано за зверненням – 2096 дітей. Питома вага санованих до первинних відвідувань дітей за стоматологічною допомогою – 53,8 %.

Амбулаторно дітям проведено 348 хірургічних втручання. 891 дитина була госпіталізована (табл. 3). В стаціонарі проліковано 1485 пацієнтів, з них 891 дитина (60 %), з них 5 дітей віком до 1 року; військових ЗСУ та бійців ТО – 73 (4,9 %).

Не зупинилась і наукова діяльність ДУ «ІСЦЛХ НАМН». В 2022 році 50 лікарів та науковців приймали участь у 6 науково-дослідницьких роботах, які проводились в ДУ «ІСЦЛХ НАМН України», 4 лікарі приймали участь в 6 науково-практичних міжнародних конференціях.

У зв'язку з відсутністю закріпленого за установою населення територіальної громади, до ДУ «ІСЦЛХ НАМН» направляються та звертаються самостійно хворі та учасники бойових дій, воїни ЗСУ, вимушені переселенці, яким не мали можливості надати спеціалізовану стоматологічну допомогу по місту їх знаходження. Відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни цивільні лікарні, органі-

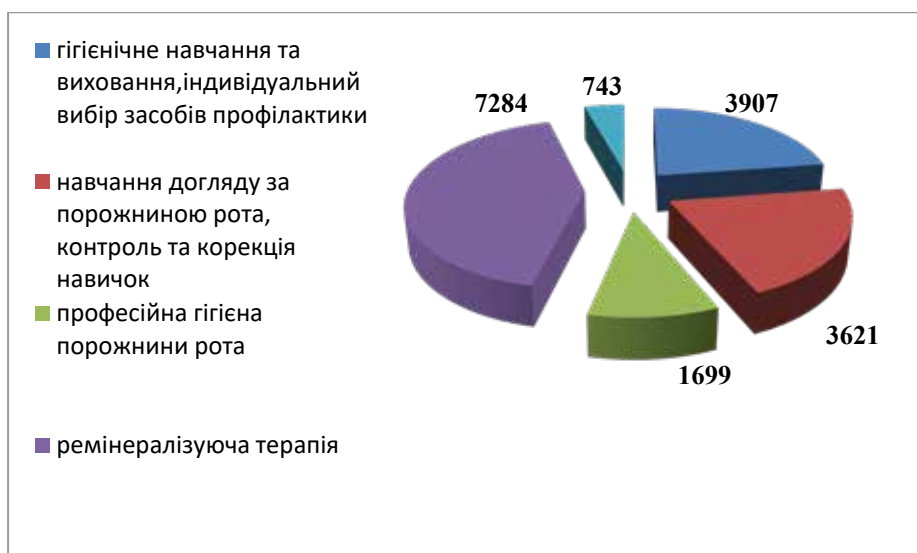

Рис. 2. Профілактичні заходи у дітей в 2022 році

Таблиця 2

Кількість пролікованих зубів у дітей

Запломбовано зубів						
усього	карієс		ускладнений карієс			
	постійні зуби	тимчасові зуби	постійні зуби		тимчасові зуби	
			пульпіт	періодонтит	пульпіт	періодонтит
13784	5052	6378	625	153	1312	264
	11430		778		1576	

Склад хворих дітей у стаціонарі, строки та результат лікування (кількість)

Найменування класів та окремих хвороб	Шифр відповідно до МКХ-10	Виписано хворих	у тому числі віком до 1 року	Проведено виписаними ліжко-днів
усього	A00-T98	891	5	2617
хвороби органів дихання	J00-J99	3		36
хвороби органів травлення, з них: – хвороби ротової порожнини, залоз та щелеп	K00-K93 K04-K14	847 847		2209 2209
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	L00-L99	3		25
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	Q00-Q99	23	5	
Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	S00-T98	15		163
з них: переломи кісток черепа та ін.	S02,S12, S22,S32, T02,T08	6		82

зовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом [15, ст. 18]. Але на жаль, по факту ми бачимо недотримання цих норм під час воєнних дій та масове знищення медичної інфраструктури в багатьох регіонах країни. Також серед медиків велика кількість постраждалих осіб, які наразі не мають змоги працювати та надавати медичну допомогу населенню, що, в свою чергу, створює дефіцит лікарів та допоміжного медичного персоналу [16]

В цілому ряді регіонів, опинившись в важких умовах на тимчасово окупованих територіях та в умовах ведення бойових дій, хронічні каріозні процеси у дітей, як і у дорослих, загострюються та ускладнюються. Під час бойових зіткнень, надання терапевтичної стоматологічної допомоги вкрай обмежене, частіше – неможливе та направлене виключно на зняття гострого запального процесу. Кваліфіковане лікування карієсу та його ускладнень можливе тільки в умовах стаціонарного стоматологічного кабінету або пересувного стоматологічного кабінету, тобто там, де знаходиться необхідне для цього обладнання [17].

Висновки. Таким чином, ДУ «ІСЦЛІХ НАМН» в період введення військового стану в Україні безперервно продовжує надавати високоспеціалізовану допомогу населенню України, зокрема дітям. З урахуванням особливостей умов дії лікарів та медичного персоналу під час військового стану потребує удосконалення система надання стоматологічної допомоги (протоколи, маршрути,

матеріально-технічне обладнання, підготовка відповідного медичного персоналу та ін.). Потрібно нормативно врегулювати питання системи заходів щодо медичної стоматологічної реабілітації осіб (в тому числі і дітей), що постраждали та/або перебували на окупованих територіях/у полоні, та розробити механізми їх практичної реалізації. Система охорони здоров'я України також має бути готовою в найближчому майбутньому надавати таку допомогу й у випадку здійснення терористичних атак на українській території та у випадку одночасної появи великої кількості постраждалих або ж на територіях, звільнених від тимчасової окупації.

Список літератури:

1. Махінчук Н. Особливості державного регулювання системи стоматологічної допомоги населенню в Україні в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2022. № 8(15). С. 22-34. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-8\(15\)-22-34](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-8(15)-22-34)
2. Міхеєва Л. В. Психічне здоров'я дітей в умовах війни. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : (до 25-річчя Національного університету "Одеська юридична академія" та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 черв. 2022 р.) [Електронний ресурс] / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф-ра психології. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 152-156. URL: <https://hdl.handle.net/11300/18037>.
3. Канюра О.А., Біденко Н.В., Коленко Ю.Г., Філоненко В.В., Хрол Н.С., Шпак Д.Ю. Досвід надання стоматологічної допомоги в умовах військового стану. *Сучасна стоматологія*. 2022. № 3–4. С. 38-44 DOI: 10.33295/1992-576X-2022-3-38

4. Рачинский С. В., Шнайдер С. А., Лабунец В. А., Лабенец О. В., Диева Т. В. Заболеваемость и состояние стоматологической ортопедической помощи у допризывников и военнослужащих Украины. *Вісник стоматології*. 2019. № 4(109), Т 34. С. 57-61.

5. Стоматологія надзвичайних ситуацій з курсом військової стоматології. / Рузін Г. П., та ін. ; за ред. Г. П. Рузіна. Підручник. Видання друге. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 126 4 с.

6. Daniels J.S., Albakry I., Braimah R.O., Samara M.I., Albalasi R.A., Al-Rayshan S.M.A. Management of Maxillofacial Gunshot Injuries With Emphasis on Damage Control Surgery During the Yemen Civil War. *Craniomaxillofac Trauma Reconstr*. 2022 Mar; № 15(1). P. 58-65. doi: 10.1177/19433875211012211.

7. Kummoona R. Missile War Injuries of the Craniofacial Region. *J Craniofac Surg*. 2020. Jul-Aug; № 31(5). P. 1307-1311. doi: 10.1097/SCS.0000000000006571.

8. Ghantous Y., Bahouth H., Rachmiel A., Abdelraziq M., Joachim M.V., Abu-El-Na'aj I. The Face of War: Maxillofacial Patients in the Syrian Civil War. *J Craniofac Surg*. 2020. Jul-Aug; № 31(5). P. 1330-1333. doi: 10.1097/SCS.0000000000006321.

9. Мельниченко О.А., Удовиченко Н.М., Ємченко В.І. Полеміка щодо співвідношення понять “стоматологічна допомога” та “стоматологічна послуга”. Харків : ХНМУ, 2019. С. 48–50. URL : <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/22913>.

10. Листи до президента ГО «АСУ» голів деяких осередків. <https://www.udenta.org.ua>

11. Конституція України : Закон України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Стаття 9. (*Відомості Верховної Ради (ВВР)*). 2015. № 1. Ст.1 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

12. Конституція України : Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»; частина друга статті 38 (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*). 1993. № 4. Ст.19) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

13. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL : https://ips.ligazakon.net/document/U266_22 (дата звернення: 05.08.2022).

14. Наказом МОЗ України № 378 від 10 липня 2007 року Про затвердження форм звітності з питань охорони здоров'я та інструкцій щодо їхнього заповнення <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1009-07#Text>

15. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева. 12 серпня 1949 року. Поточна редакція від 08.02.2006. No 3413-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. Ст. 18,20

16. Комплексне надання стоматологічної допомоги у збройних силах України у мирний та військовий час : навч. посібник для студентів стомат. ф-ту, інтернів, клінічних ординаторів, курсантів. / О. В. Возний, та ін. Запоріжжя : ЗДМУ, 2016. 102 с.

References:

1. Mahinchuk, N. (2022). Osoblyvosti derzhavnogo reguljuvannja systemy stomatologichnoi' dopomogy naseleennju v Ukraini v umovah voynennogo stanu [Features of state regulation of the system of dental care for the population in Ukraine under martial law]. *Věda a perspektivy*, 8(15), 22-34. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-8\(15\)-22-34](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-8(15)-22-34) [in Ukrainian].

2. Mihejeva, L. V. (2022). Psyhichne zdorov'ja ditej v umovah vijny. Osobystist' ta suspil'stvo v cyfrovu eru: psykologichnyj vymir : (do 25-richchja Nacional'nogo universytetu "Odes'ka jurydychna akademija" ta 175-richchja Odes'koi' shkoly prava [Mental health of children in war conditions. Personality and society in digital form: psychological dimension: (to the 25th anniversary of the National University "Odessa Law Academy" and the 175th anniversary of the Odessa School of law)]. *Materialy III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferencija. (m. Odesa, 24 cherv. 2022 r.) Odesa: Nacional'nyj universytet «Odes'ka jurydychna akademija»*, pp. 152-156. URL: <https://hdl.handle.net/11300/18037> [in Ukrainian].

3. Kanjura, O.A., Bidenko, N.V., Kolenko, Ju.G., Filonenko, V.V., Hrol, N.S., & Shpak, D.Ju. (2022). Dosvid nadannja stomatologichnoi' dopomogy v umovah vijs'kovogo stanu [Experience in providing dental care under martial law]. *Suchasna stomatologija – Modern dentistry*, 3–, 38-44 DOI: 10.33295/1992-576X-2022-3-38 [in Ukrainian].

4. Rachinskiy, S. V., Shnayder, S. A., Labunets, V. A., Labenets, O. V., & Dieva, T. V. (2019). Zabolevaemost' i sostoyanie stomatologicheskoy ortopedicheskoy pomoshchi u doprizyvnikov i voennosluzhashchikh Ukrainy [Morbidity and condition of dental orthopedic care in pre-conscripts and military personnel of Ukraine]. *Visnyk stomatologii' – Bulletin of Dentistry*, 4(109), 34, 57-61 [in Russian].

5. Ruzin, G. P., Golik, V. P., Demjanyk, S. G., & Rybalov, O.V. (2008). *Stomatologija nadzvychajnyh situacij z kursom vijs'kovoї stomatologii' [Emergency dentistry with a military dentistry course]*. G. P. Ruzina (Ed.). Vinnycja: NOVA KNYGA [in Ukrainian].

6. Daniels, J.S., Albakry, I., Braimah, R.O., Samara, M.I., Albalasi, R.A., & Al-Rayshan, S.M.A. (2022). Management of Maxillofacial Gunshot Injuries With Emphasis on Damage Control Surgery During the Yemen Civil War. *Craniomaxillofac Trauma Reconstr*, 15(1), 58-65. doi: 10.1177/19433875211012211.

7. Kummoona, R. (2020). Missile War Injuries of the Craniofacial Region. *J Craniofac Surg.*, 31(5), 1307-1311. doi: 10.1097/SCS.0000000000006571.

8. Ghantous, Y., Bahouth, H., Rachmiel, A., Abdelraziq, M., Joachim, M.V., & Abu-El-Na'aj, I. (2020). The Face of War: Maxillofacial Patients in the Syrian Civil War. *J Craniofac Surg.*, 31(5), 1330-1333. doi: 10.1097/SCS.0000000000006321.

9. Mel'nychenko, O.A., Udovychenko, N.M., & Jemchenko, V.I. (2019). *Polemika shhodo spivvidnoshennja ponjat' "stomatologichna dopomoga" ta "stomatologichna posluga [Controversy over the relationship between the concepts of "dental care" and "dental service"]*. Harkiv : HNMU, 48–50. URL : <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/22913> [in Ukrainian].
10. Lysty do prezidenta GO «ASU» goliv dejakyh osередkiv [Letters to the president of the NGO "automated control system" of the heads of some cells]. <https://www.udenta.org.ua> [in Ukrainian].
11. Konstytucija Ukrai'ny [Constitution Of Ukraine]. (2015). Zakon Ukrai'ny Pro zabezpechennja prav i svobod vnutrishn'o peremishhenyh osib. Stattiya 9. (Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR). № 1. St.1 [Law of Ukraine on ensuring the rights and freedoms of Internally Displaced Persons. Article 9. (information of the Verkhovna Rada (VVR)), 1,1 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
12. Konstytucija Ukrai'ny [Constitution Of Ukraine] (1993). Zakon Ukrai'ny «Osnovy zakonodavstva Ukrai'ny pro ohoronu zdorov'ja»; chastyna druga statti 38 (Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR) [Law of Ukraine" fundamentals of legislation of Ukraine on healthcare"; part two of Article 38 (Vedomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)]. 4,19) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
13. Pytannja Nacional'noi' rady z vidnovlennja Ukrai'ny vid naslidkiv vijny: Ukaz Prezidenta Ukrai'ny vid 21 kvitnja 2022 r. № 266/2022 [Issues of the National Council for the recovery of Ukraine from the consequences of war: Presidential Decree No. 266/2022 of April 21, 2022]. URL : https://ips.ligazakon.net/document/U266_22 (дата звернення: 05.08.2022) [in Ukrainian].
14. Nakaz Prezidenta Ukrainy "Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennja Ukrainy" vid naslidkiv viiny: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 21 kvitnia 2022 r. № 266/2022 [Decree of the President of Ukraine "Questions of the National Council for the Reconstruction of Ukraine" from the consequences of the war: Decree of the President of Ukraine from April 21, 2022 № 266/2022]. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/U266_22 [in Ukrainian].
15. Konvencija pro zahyst cyvil'nogo naseleennja pid chas vijny. Zheneva. 12 serpnja 1949 roku. Potochna redakcija vid 08.02.2006. No 3413-IV. St. 18,20 [Convention for the protection of civilian persons in time of war. Geneva. August 12, 1949. Current version dated 08.02.2006. No 3413-IV] <https://zakon.rada.gov.ua>. Ст. 18,20 [in Ukrainian].
16. Voznyj, O. V., Samojlenko, A. V., Chertov, C. O., Muljar, V. F., & Filo, A. M. (2016). Kompleksne nadannja stomatologichnoi' dopomogy u zbrojnyh sylah Ukrai'ny u myrnyj ta vijs'kovyj chas [Comprehensive provision of dental care in the Armed Forces of Ukraine in peacetime and wartime] : *Navchal'nyj posibnyk dlja studentiv stomatologichnogo fakul'tetu, interniv, klinichnyh ordynatoriv, kursantiv [Textbook for students of the Faculty of Dentistry, interns, clinical residents, cadets]*. Zaporizhzhja : ZDMU [in Ukrainian].